

Zanaatın İç Mekan Boyutları ve Korunması: Hindistan’da “Jali” Örneği

Reyhan, ÇETİN *

Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, İstanbul, Türkiye

Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi (2019) 1 (OS1): 01-05

YAYIN BİLGİSİ

Yayın geçmişi:

Gönderilen tarih: 19 Mart 2019

Kabul tarihi: 19 Ağustos 2019

Yayımlanma tarihi 29 Ağustos 2019

Anahtar kelimeler:

Zanaat

Zanaatkar

Hindistan

Jali

ÖZET

Zanaat, faydalı olma amacı güden ve detaylı teknik ve malzeme bilgisine sahip kişiler tarafından ortaya çıkarılan ürünleri yapma işidir. Bu sebeple zanaat sanattan farklı olarak meslek olarak yapılanmıştır. Zanaatkarlar ise zanaat ürünlerini yaratmak için hem kullandıkları yerel malzemelerin işlem bilgisine sahiptirler hem de o ürünü ortaya çıkarmak ve devamlılığını sağlamak için gerekli teknik bilgi ile donanmış kişilerdir. Bu bilgiler uzun yılların birimi ile edilmiş olan büyük bir deneyimin sonucudur. Bu sebeple bir zanaat ürününü yapma deneyimini kazanmak, çok zaman alan ve zaman içerisinde değişen ihtiyaçlar ile yenilenen bir süreçtir. Ancak günümüzde hızlı tüketime olan yönelim, seri üretim ürünlerinin daha çok talep edilmesine neden olmuş ve zamanla seri üretime entegre olamayan geleneksel zanaatı olumsuz yönde etkilemiştir. Seri üretime olan talebin artmasına ve zanaat ürünlerinin unutulup gitmesine sebep olan en önemli etken zanaat ürünlerinin oldukça meşakkatli ve yavaş olan üretim sürecidir. Çünkü geleneksel zanaat ürünlerinin yapımı tamamen el işçiliği ile gerçekleşmektedir. Bu yüzden bir zanaat ürününün teslim süresi seri üretimle üretilen aynı ihtiyacı karşılayan diğer ürüne göre çok daha uzundur. Sonuç olarak zamanla geleneksel zanaat ürünleri tercih edilmemeye başlamış ve zanaatkarlar ekonomik olarak kendilerini desteklemeyen bu kültürel mirası yapmaktan vazgeçmeye başlamışlardır. Zanaatkarların ekonomik olarak beslenememesine sebep olan bu durum, zanaat öğrenme isteğini de azaltmış ve bu geleneksel mirasın nesiller boyunca sürekliliğinin sağlanmasını tehlikeye sokmuştur. Günümüzde geçerliliğini pek koruyamamış olsa da geçmişte zanaat iç mekanı oluşturan en önemli mekânsal öğelerden biriydi. Öyle ki zanaat ürünlerini iç mekânda farklı boyutlarıyla görmemiz mümkündü. Bunlar; konstrüksiyon odaklı, yüzey odaklı, geçici ve görsellik odaklı, obje odaklı zanaat olarak 4 alt başlıkta toplanabilir. Ancak günümüzde çoğunlukla zanaatları obje odaklı veya görsellik odaklı olarak görmektediriz. Bu bağlamda en değerli kültürel miraslarımız olan zanaatın yok olmaması için çözüm üretilmelidir. En etkili çözümlerden biri seri üretim ürünleri ile savaşmamış olan zanaat ürünlerini modern üretim sistemleri ile entegre etmek ve modern ihtiyaçlarımıza cevap verecek nitelikte yeniden üretmektir. Böylece zanaatkarlar hem günümüz yapım süreçlerine dahil olacak hem de tecrübelerinin modern yöntemlerle zenginleştirip geleceğe aktarma fırsatı bulabileceklerdir. Bu çözüm yolunu benimsemiş ve bu yolla zanaat ve zanaatkarlarını hala yaşatan en önemli ülkelerden biri Hindistan’dır. Hint kültürüne ait çok sayıda zanaat bu şekilde korunmakta ve gelecek nesillere aktarılmaktadır. Bu zanaatlardan biri bir perdeleme ve iklimlendirme sistemi gibi kullanılan ‘Jali’dir. Jali geçmişte Hint kültürüne ait dinsel motifleriyle daha çok tapınaklarda kullanılan bir düşey ayırıcı panel olsa da bugün modern yapılarında bina iklimlendirilmesine ve görsel konfora katkı sağlayacak şekillerde kullanılmaktadır.

ABSTRACT

Craftsmen have knowledge of the process information of the local material they use and how the material will survive in the resulting product. This information is definitely the result of a great experience. Winning this experience is a very time-consuming and repetitive process. Today, however, the trend towards rapid consumption has led to the demand of mass production products and in time mass production has adversely affected the traditional craft. The most important negative impact of the craft, which leads to increased demand for mass production, is the production time, because the production of traditional craft products, which are completely hand-made, takes a long time, so the delivery time of a product is much longer than the same product produced by mass production. Thus, traditional craft products are not preferred. This situation, which caused the craftsmen to be

* Sorumlu yazar: reyhan.cetin@izu.edu.tr

economically unable to feed, also reduced the desire to learn craft knowledge and endangered the continuity of this traditional heritage for generations. Although it has not been able to maintain its validity today, it was one of the most important spatial elements of the craft interior. So much so that we could see the craft products in different dimensions in the interior. These; construction oriented, surface-oriented, temporary and visual-oriented, object oriented craft. Today, however, we often see crafts as object oriented or visually oriented. This is one of the problems that should be considered in order to prevent the crafts of our cultural heritage from exist in our history. The solution to this problem, of course, should be more than just re-using craft products as used in old palaces. One of these solutions is to use craft products and her knowledge of making in our modern structures integrated with current problems. Thus, both craftsmen will be involved in today's construction processes and they will have the opportunity to enrich their experiences with modern methods and transfer them to the future. India is one of the most important countries that has adopted this solution and has a very strong craft. Many crafts of Indian culture are preserved in this way and transferred to future generations. One of these crafts is Jali which is used as a screening and air conditioning system. Although Jali is a vertical separating panel used mostly in temples with religious motifs belonging to Indian culture, it is used today in modern buildings to contribute to the building climate and visual comfort. The text should be inserted here. The text should be inserted here. The text should be inserted here. The text should be inserted here. The text should be inserted here. The text should be inserted here. The text should be inserted here. The text should be inserted here.

1. Giriş

Zanaat faydalı olma amacı güden, kuralları, teknikleri, araçları ve ritüelleri olan meslek niteliğine sahip, yapıldığı malzemenin özelliklerinin yapım tekniği ve kurallarını şekillendirdiği bir üretim biçimidir (Ünsal, 2018). Bir toplumun hayatı, kültürü ve tarihi hakkında birçok mesaj veren geleneksel zanaatlar, onu yaratan ustalarıyla var olmuş ve var olmaya devam etmektedir. Büyük bir deneyim ve birikimin ürünü olan zanaat ürünleri, gelecek nesillere öğretilerek aktarılmalı ve yaşatılmalıdır. Zanaat ürünleri mekânda çeşitli şekillerde karşımıza çıkabilir. Bunlar; konstrüksiyon odaklı, yüzey odaklı, geçici ve görsellik odaklı, obje odaklı zanaat olarak 4 alt başlıkta toplanabilir. Örneğin; aslen Orta Asya'da ortaya çıkan çini, Anadolu Selçukluları ile birleşmiş ve 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Anadolu'nun en güzel örneklerini vermiştir. Ancak en önemli zanaat miraslarımızdan biri olan Osmanlı Çinileri geçmişte mekanı oluşturan bileşenlerin çoğunda hakim olarak kullanılsa da günümüzde sadece dekoratif amaçlı tasarlanan objelerle sınırlı kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli çini merkezi İznik olup ve 18. yüzyıldan sonra Kütahya olmuştur (Url-1). Bugün hala Kütahya'da çini üretiminin sürekliliğine katkı sağlayacak atölyeler var olsa da, bu atölyeler butik üretimin ötesine geçememekte ve çok az insana ulaşabilmektedir. Böylece önemli kültür miraslarımızdan olan çini unutulmaya yüz tutmuştur.

Geçmişten günümüze kadar dünyada ve ülkemizde zanaatın tarihine bakılacak olursa; tarih öncesi dönemlerde yaşamış ilk topluluklardan Mısır ve Romalılara kadar zanaatın ilk örneklerini insanların kendi gündelik yaşamlarında kullandıkları ürünleri yaparak verdiklerini görmekteyiz. Modern öncesi dönemdeki ilk meslek örgütlenmeleri Roma'da Collegia iken, Yunanlılarda Eranoi veya Theasoi olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da ise ilk meslek örgütlenmesini 13.yy da Ahi Teşkilatı ile görmekteyiz. Daha sonraki dönemlerde Ahi Teşkilatının kurallarının dış ticarete

kısıtlaması dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu 15.yy da Lonca Teşkilatını kurmuştur. Ancak Modern dönemle birlikte 16. yy ile 18. yy arasında fabrikalaşma sürecine girilmesiyle loncalar etkinliğini kaybedip kapatılmaya başlanmış ve iş bölümü kavramının ortaya çıkışıyla zanaatkarlar önemini yitirmiş, vasıfsızlaşma ve işçileşme süreci başlamıştır. Post Modern dönemle birlikte zanaatkârlar seri üretim süreci içinde geçmişteki saygınlığını kaybetmiştir. Bu dönemde zanaat ürünleri sadece bir moda simgesi olmaya başlamış ve butik üretimlerle sınırlı kalmıştır. Günümüzde ise zanaatkâr ve zanaatın son durumuna bakacak olursak:

- Seri üretim ürünlerinin daha hızlı ve az maliyetle yapılması zanaat ürünlerine talebi azaltmıştır,
- Ekonomik olarak tatmin etmediği için zanaatkârların üretimleri azalmış ve zanaat öğrenmeye hevesli çırak sayısı azalmıştır,
- Kültürel mirasımız olan zanaatın gelecek nesillere aktarılamama tehlikesi ortaya çıkmıştır,
- Ürün satıcılarının zanaat ürünleri üzerine ekledikleri "el emeği" ibaresi sadece bir etiketten ibaret olmuş ve ürünlerin daha pahalıya satılmasına sebep olmuştur,
- El emeğine artan ilgi, tüketimin kısıktırılmaya çalışıldığı bu dönemde ürünlerini daha eşsiz göstermeye çalışan kurumlar için fırsata dönüşmüştür,

Sonuç olarak, geçen yüzyılda, teknolojinin hızlı gelişimi ve artan makineleşmenin neden olduğu tüketim oranındaki artış, zanaatı da olumsuz yönde etkilemiştir. Seri üretim ürünlerine yönelim ve bu ürünlere olan talebin artması, zanaatkârların üretme arzusunu kırmış, üretimini olumsuz yönde etkilemiş ve mevcut zanaat bilgisinin daha az insana ulaşmasına neden olmuştur. Dahası birçok zanaat mirasımızın gelecek nesillere aktarılamama tehlikesine yol açmıştır. Mirasımız olan zanaatlarımızın bu tehlikeyle karşı karşıya kalmamaları için çözüm yolları düşünülmelidir. Bu çözümlerden biri en güzel örneklerini Hindistan'ın kendi zanaatı olan Jali'dir. Hindistan'da zanaat ve mimarlığın iç içe olduğu bir tasarım politikası benimsenmekte ve geleneksel zanaatlar modern

yapılarda modern amaçlarla kullanılmaya devam ettirilmiştir. Böylece miraslarının kaybolma tehlikesini en aza indirebilmişlerdir.

2. Zanaatın İç Mekan Boyutları

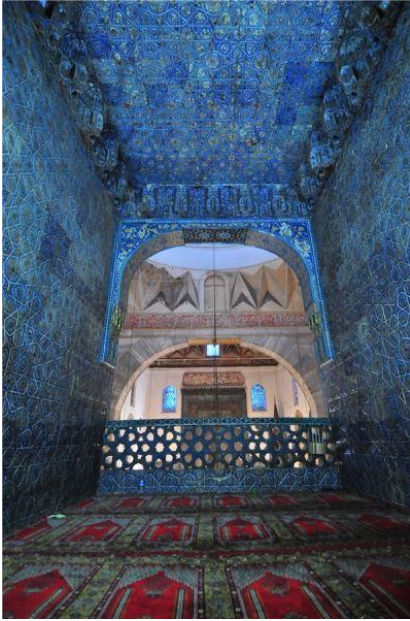
Zanaatın iç mekânlarda çeşitli boyutlarıyla karşımıza çıktığını görebiliriz. Bunlar; konstrüksiyon odaklı, yüzey odaklı, geçici ve görsellik odaklı, obje odaklı olmak üzere 4 alt başlıkta toplanabilir.

Konstrüksiyon odaklı zanaat: zanaatın mimari boyutlarından ilki konstrüksiyon odaklı olanıdır. Bu kategoride zanaat konstrüksiyonun bir parçasıdır. Örnek olarak Resim 1’de 1224 yılında Malatya’da yapılmış olan Battalgazi Ulu Camii kubbesini verebiliriz. Burada Osmanlı çinilerini kubbeyi oluşturan yapı taşları olarak görmekteyiz.

Resim 1. Battalgazi Ulu Camii, Malatya 1224

Yüzey odaklı zanaat: Zanaatın iç mekan boyutlarından bir diğeri yüzey odaklı olmasıdır. Bu boyutta zanaatları mekânı oluşturan yüzeylerin kendisi olarak görmekteyiz. Resim 2.2’de verilen Bursa Yeşil Camii örneğine göre Osmanlı çinileri duvar ve tavan olmak üzere mekânı oluşturan yüzeylerin büyük bir kısmını kaplamıştır.

Resim 2.2. Bursa Yeşil Camii, 1419, (Terzi Doğan,2010)

Geçici ve görsellik odaklı zanaat: Zanaatın iç mekan boyutlarından diğeri ise geçici ve görsellik odaklı olmasıdır. Bunun en güzel örneklerinden birini, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi olan Topkapı Sarayı'nın Harem

daireesinde görebiliriz (Resim 2). Burada Osmanlı çinilerinin kullanım amacı tamamen görsel güzelliği yakalamak ve ilgi çekiciliği sağlamaktır.

Resim 2. Topkapı Sarayı Harem Dairesi, 16.yy

Obje odaklı zanaat: zanaatın iç mekan boyutlarından sonuncusu obje odaklı zanaattır. Burada amaç zanaat ürünlerini obje olarak kullanmaktır. Burada zanaat genellikle mekanda dekorasyon objeleri olarak kullanılmaktadır. En güzel örneklerinden birini Topkapı Sarayı koleksiyonunda görebiliriz (Resim 3).

Resim 3. Topkapı Sarayı, 1715-1730

3. Günümüzde Zanaat

Geçmişte mimarının en önemli iç mekan öğelerini oluşturan zanaat günümüzde beklenen ilgi görmemektedir. Günümüzde zanaat ve zanaatkar bazı sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunlar:

- Seri üretim ürünlerinin daha hızlı ve az maliyetle yapılması, zanaat ürünlerine talebin azalması,
  - Ekonomik olarak tatmin etmediği için zanaatkarların üretim yapmaması ve zanaat öğrenmeye hevesli çırak bulunamaması,
  - Gelecek nesillere kültürel mirasımız olan zanaatların aktarılamama tehlikesinin ortaya çıkması,
  - Seri üretim ile elde edilen ucuz ürünlerin piyasadaki egemenliğine karşın zanaatkarın elinden çıkmış nesnelere talebin azalması,
  - Ürün satıcıları için “el emeği” ibaresi sadece bir etiketten ibaret olup bir ayrıcalık ifade etmekte ve ürünlerin daha pahalıya satılmasına sebep olması,
  - El emeğine artan ilgi, tüketicinin kışkırtılmaya çalışıldığı bu dönemde ürünlerini daha eşsiz göstermeye çalışan kurumlar için fırsat olarak düşünülmesi,
- Yukarıda belirtilen tüm bu sorunlar bugün zanaat mirasımızın karşı karşıya geldiği ve yok olmalarına sebep olabilecek

sorunlardır. Bu sebeple gerekli önlemler alınmalı ve çözüm yolları düşünülmelidir. Bunlardan biri “modern zanaat” (contemporary craft) üzerinde yoğunlaşarak eski olanı modern yöntemlerle yorumlamak ve modern amaçlara yönelik kullanmaktır. Modern zanaatın en önemli örneklerinden biri Hindistan’da Jali zanaatı ve onun modern yorumlanışıdır.

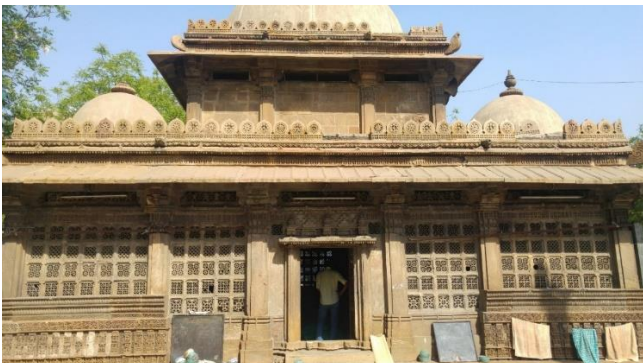
4. Modern Zanaat: Hindistan’da Jali Örneği

4.1 Jali Nedir?

Jali, genellikle kaligrafi ve geometrik desenler kullanılarak oluşturulan dekoratif tasarıma sahip, delikli taş veya kafesli perde olarak kullanılan bir yapı elemanıdır (Resim 4). Bu mimari dekorasyon biçimi (yapı elemanı), Hindu tapınağı mimarisinde, Hint İslam mimarisinde ve genellikle İslam Mimarisinde yaygın olarak kullanılmış ve kullanılmaktadır. Erken dönemlerde jali çalışmaları, genellikle geometrik desenlerle taş oyularak inşa edilirken, daha sonraki dönemlerde Babürlüler çok ince oymalı bitki tasarımları kullanmıştır. Bir yüzey (pencere veya duvar gibi) üzerindeki küçük deliklerden oluşan Jali, sıcak nemli iklim bölgelerinin yanı sıra sıcak kuru iklim bölgelerinde de etkili olarak kullanılmıştır. Jali doğrudan güneşi ve dolayısıyla ısı girişini kesip, çapraz esinti ve havalandırma ile mekan içerisinde havanın hareketini mümkün kılar. Bunun yanı sıra Jali, dışarıdan gelen parlamayı keserken, ışığın yoğunluğunu etkilemeden mekanın aydınlatılmasına izin verir. Açıklık boyunca içeriye görüş de kısmen engellenerek mekanın mahremiyeti Hint gizlilik kavramlarına daha uygun hale getirilir (Resim 5). Bu bağlamda İçeriden dışarıdaki her şey Jali deliklerinden görülebilirken dışarıdan ışık farkından dolayı hiçbir şey görünmez. Jali sadece ışık, güneş ve manzara için değil aynı zamanda rüzgârında kontrol altına alınmasına yardımcı olur. Çünkü hava küçük diyaframdan geçtiğinde hızı artar. Dolayısıyla, kapalı alanda bile algılanabilir bir serinlik hissedilir. Bu çalışma prensibi kompresörün havayı sıkıştırdığı ve mikro deliklerden aynı şekilde serbest bıraktığı bir klimaya benzer. Jali de mikro yollarla havayı küçük deliklerden geçirerek iç mekanı soğutmaya yardımcı olur (Url-2).

Resim 4. Jali örneği (Hindistan/Ahmedabad)

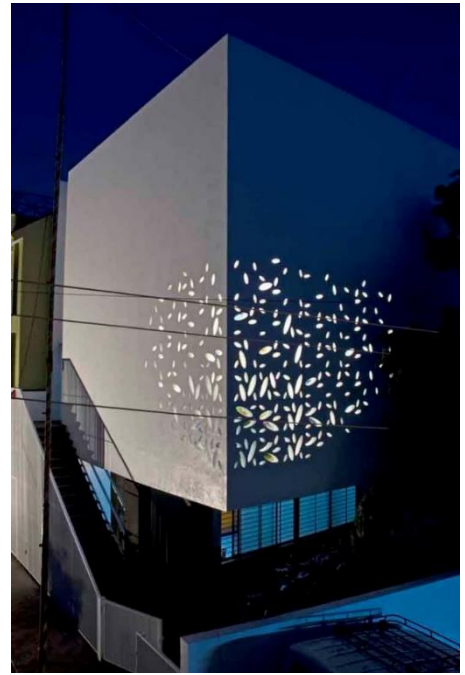

Resim 5. Jali örneği (Hindistan/Ahmedabad)

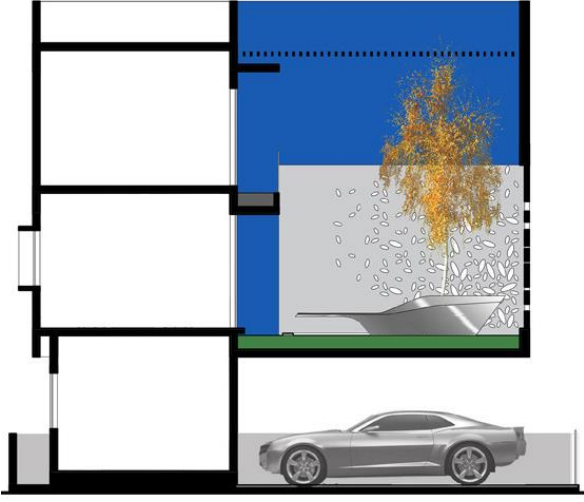
4.2 Modern Zanaat Olarak Jali

Bu bölümde Hindistan’ın geleneksel zanaat ürünlerinden biri olan jalinin modern zanaat olarak nasıl yorumlandığı gerçek bir örnek üzerinden ortaya konulacaktır. Bu örnekte jaliye geleneksel işlevinin yanı sıra yeni işlevlerde yüklendiği görülecektir.

Hindistan/Banglore’da bir konut örneği: Cadence mimarlık ofisi tarafından Banglore’da yapılmış olan konut yapısı Jalinin modern kullanımı ile ilgili en iyi örneklerinden biridir. Resim 6’da de görüldüğü gibi jali, modern cephe kaplama malzemesi üzerinde geometrik olmayan şekillerde boşluklarıyla yapının cephe kaplamasının bir kısmında kullanılmıştır. Jali, güneş battıktan sonra içeriden gelen ışığı geçirerek cepheye güzel bir etki vermesinin dışında iç mekanda farklı bir işlevi gerçekleştirmektedir. Küçük boşluklardan geçen hava ve gün ışığı Resim 7’deki kesitte de görüldüğü gibi iç mekanda bitki yaşamını mümkün kılmakta ve mikro iklimatik etki yaratarak dışarıdan gelen havanın iç mekanı serinletmesini sağlamaktadır. Banglore’daki kuru ve sıcak iklime de uygun olan bu kullanım sayesinde iç mekan yaşam alanları ile dış mekan sıcaklığı arasında bir ‘buffer zone’ oluşturarak bunaltıcı sıcaklığın içeride algılanmasını engellemektedir (Resim 7).

Resim 6. Konut cephesi

Resim 7. Kesit

5. Sonuç

Çalışmanın başında örneklendirdiğimizden yola çıkarsak; Anadolu'da Osmanlı Devleti ile zirveye çıkan Osmanlı çinileri, atalarımızdan günümüze kadar kalan en değerli miraslardan biridir. Ancak, Osmanlı çinileri yerine, hızlı tüketimin bir sonucu olan seri üretim ürünlerinin seçimi, bu değerli zanaatın ve onu yaratan zanaatkarların neredeyse yok olmasına sebep olmuştur. Geçmişte bir mekânın tüm boyutlarında karşımıza çıkan Osmanlı çinileri günümüzde sadece dekorasyon objesi olarak görülmektedir. Bu sorunu çözenin ilk adımı, pazarın yeniden hareketlenmesini sağlamak için yapılan yeni projelerde zanaatkarlar ile tasarımcıların iş birliği içerisinde olduğu tasarımı yakınmalarına eğilmek olacaktır. Bu bağlamda, modern dönem estetik anlayışı ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak modern zanaat (contemporary craft) kavramı üzerine düşünülmelidir. Bu düşünce ile birlikte amaç zanaatı geleneksel şekliyle kullanmak değil modern yaşama uyumlu hale getirmek olmalıdır. Bu sayede hem kültür mirasımız olan zanaatlarımız gelecek kuşaklara aktarılmış olacaktır hem de bir ihtiyacı karşılamaya olanak sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Terzi Doğan, E. (2010). *Bursa Yeşil Cami Çinileri*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çanakkale, Turkey.
- Ünsal, E. (2018). *Sanat ve Hayat Bağlamında, Sanat/Zanaat Söylemi*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s. 109-124, Cilt 20, Sayı 1. Afyon.
- Klasik Türk Sanatları Vakfı. (n.d.). Retrieved February 02, 2017, from <http://www.ktsv.com.tr/>
- Osmanlıda Çinicilik - sanlitarhim. (n.d.). Retrieved January 27, 2017, from <http://sanlitarhim.blogcu.com/osmanlida-cinicilik/5099297>
- Görsel Sanatlar Dizayn Ekibi - Visual Arts Design Team. (n.d.). Çini Üretim Aşamaları. Retrieved January 27, 2017, from <http://www.gorselsanatlar.org/geleneksel-el-sanatları/cini-uretim-asamaları/>
- Prof. Avşar, L., Doç. Dr. Avşar, M., (2012). "Çini Sanatı ve Terminolojisi Üzerine". Kalemîşi Dergisi, Cilt 2, Sayı 4. Çankaya, Ankara.

Resim 8. Konut iç mekanı

- Kaya, C. and Yagiz (Yancatarol) B., (2011). "Design in Informal Economies: Craft Neighborhoods in Istanbul". Design Issues. Volume 27, Issue 2, MIT Press. US.
- Bayazit, M. ve Işık, İ., (2012). "Geçmişten Günümüze Çini Sanatı ve Kütahya Çiniciliği". Journal of Life Sciences, Volume 1, Number 1. Batman University. Batman, Turkey.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı., (2012). "Geleneksel Türk Süsleme Sanatları". Ankara, Turkey.
- Kızıl, M., Eylül (2010). "Cumhuriyet Dönemi Kütahya Çinisinde Görülen Uygulama Teknikleri ve Yenilikler". Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyonkarahisar, Turkey.
- Url-1: <http://sanlitarhim.blogcu.com/osmanlida-cinicilik/5099297>
- Url-2: <https://sites.psu.edu/perforatedscreendesigner/history-of-jalis-in-indian-architecture/>
- Url-3: https://www.archdaily.com/28876/house-in-bangalore-cadence?ad_medium=gallery